

*Охріменко Тетяна
(Полтава, Україна)*

АНТРОПОМОРФНІ ОБРАЗИ РУШНИКОВОЇ ВИШИВКИ

Комплексне дослідження антропоморфних мотивів української народної орнаментики невідомо національному науковому простору. Класичною вважається думка про домінування в орнаментиці рослинних і геометричних мотивів. Це дійсно так, і спрстуванню дана теза не підлягає. Дослідники українського орнаменту протягом кінця XIX – XX століть не звертали увагу на існування антропоморфних зображень, кількість яких певною мірою менша в порівнянні з іншими мотивами. Але вони існують, більше того, їх присутність в народній орнаментиці окремих регіонів України досить вагома.

Зацікавленість антропоморфними мотивами на Україні з'явилась досить пізно – протягом останніх п'ятнадцяти років, чому сприяла загальна культурна ситуація. Дослідження такого специфічного і вузького напрямку не були актуальними для XIX – першої половини XX століття: вчені і громадські діячі намагались показати і довести самотність українського народу. Звідси зацікавленість побутом взагалі, обрядами, антропологічними особливостями, всім, що відрізняє малоросів від великоросів (про це детально писав П.П. Чубинський в працях експедиції по Західно-російському краю в 1877 р.). В цьому контексті важливим було збирання і збереження орнаменту взагалі, як частина справи по національному самовизначенню народу.

Поняття антропоморфності в декоративно-ужитковому мистецтві, зокрема в орнаментиці, аналізують і з інших принципів, унаслідок складної специфіки цього виду мистецтва, а саме: бінарності, що поєднує декоративну і функціональну складову. Антропоморфність в орнаментиці неможливо розглядати винятково як зображальний мотив, не врахувавши зв'язок із функцією речі, її матеріалом і технологією виконання.

Антропоморфні символи мало збереглися в українських рушниках. Пояснюється це тою боротьбою, яку вела церква з давніми ведичними віруваннями, світоглядом та світосприйняттям наших предків. Тому всілякі божки, ідоли і їх зображення, на рушниках в тому числі, нещадно знищувалися. Але древня рушнікова культура настільки сильна була на цих теренах, що не вдалося повністю подолати її, і церква примирилася з використанням «язичницьких» рушників в обрядах та ритуалах.

Рушник, як особливий, високого рівня сакральності предмет, характерний для багатьох народів, головним чином слов'янської, балтійської та угро-фінської груп. Українці, котрі належать до слов'ян, акумулювали у надрах традиційної матеріальної і духовної культури значний масив інформації у тканих та вишитих рушниках, яка становила цим значний інтерес для всього світу. Адже орнаменти, символи, знаки, котрі наносилися на рушники, передають інформацію не конкретно про історію якогось народу, хоча, безумовно, вона там присутня. А про

планетарну та космічну генезу, про створення Людини та інших форм Життя. Ці полотняні криптограми, котрі зуміли зберегти та донести до наших днів українські жінки, як хранительки глибокої традиції, містять коди, ключі до розуміння того, за якими законами Творець збудував цей Світ. Тому так багато у вишиваних рушниках сюжету з Деревом Життя, котрий безперечно є центральним символом, сповненим надзвичайно глибокого змісту. Серед тканих рушників, котрі повсюдно поширені, і вважаються більш давніми, композиції у різноманітні суцільні та орнаментальні смуги, чергуючись між собою у кольорах та знаках, передають також знання про те, що Світ неоднорідний, багатоплановий і складний за своїми проявами.

Територія розповсюдження рушників з архаїчними мотивами – східне Поділля, вузька смуга завширшки 20-30 км уздовж Дністра на Вінничині, голвним чином це Ямпільський, Томашпільський, Крижопільський, Піщанський райони. Класичний архаїчний мотив „богині» з птахами в руках відомий за зразком на рушнику кінця ХІХ ст. з села Клембівка Ямпільського району. Дослідники вбачають в ньому запозичення з російської орнаментики, аргументуючи це проживанням поблизу старообрядців. З другої половини ХVІІІ ст. ряд селищ в Томашпільському, Немирівському та Кам'янець-Подільському районах Подільської губернії засновувався філіпівцями, (українсько-польська назва – пилипони), які переселялися з російських губерній, тікаючи від релігійних переслідувань [3, 40]. В даному випадку ми можемо говорити про пряме наслідування відносно тільки традиційного мотиву „богині» з птахами. В багатьох зразках вишитих рушників існують стилізовані антропоморфні мотиви, які мають ряд відмінностей від російських як в загальній композиції, іконографії, так і в кольоровому вирішенні.

Найбільш поширені жіночі зображення, що пояснюється культом Матері Світу, Матері-Природи. Окрім того, на землях України, що з астрологічної точки зору знаходиться під сузір'ям Тельця, сильним був матриархат. Він до кінця, власне кажучи, тут і не був усунутий. Жінки на Україні і зараз відіграють велику роль у родинах, суспільному житті. Тому Велика Богиня, Праматір всього суцього вважалась покровителькою, захисницею кожної родини. І в кожній родині їй віддавали шану, справляючи ритуали, молитви, вишиваючи рушники з її зображенням. Таких рушників більше збереглося у наших північних сусідів слов'ян – білорусів, росіян, але вони розкидані і по Поділлю, Поліссю, Наддніпрянщині.

Останніми роками закріпився ще й мистецтвознавчий термін Богиня-Берегиня. У народі такої назви на більшості територій не вживали, однак десь локально це могло бути. Богиня часто зображується з руками, піднятими вгору у молитовному жесті, або з опущеними вниз. Дослідниками трактується перша позиція, яка притаманна для весняних рушників, коли Богиня закликає Небо допомогти засіяти ниву, зачати нове

життя на землі. Друга позиція характерна для другої половини літа, осені – Богиня благословляє Землю на народження, принесення плодів, дарів.

На одному з подільських рушників Богиня зображується з конем, якого тримає за повід. Вона вишита червоними нитками, що символізує активну, духовну силу, в той час як кінь вишитий синіми нитками – уособлення стихійних сил природи.

Цікавими є зображення жіночих фігур на аплікативних рушниках з с. Сабадаш, Жашківського району Черкаської області (фонди Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара»). Їх силуети вишиті на тлі аплікації Древа, котре також частково має антропоморфну будову. Жінки тримають в руках деревця – символ Рода, і представляють собою міфічних Рожаниць, котрі супроводжують Рода.

Чоловічі зображення розташовані на рушниках з Поділля. Зокрема у фондах Одеського краєзнавчого музею знаходиться рушник з вершниками на конях та фігурками собак між ними. Цей рушник трактується дослідниками як скотарський, «юріївський». У експозиції Переяслав-Хмельницького державного історико-краєзнавчого заповідника представлено рушник з Полтавщини, на якому внизу по обидва боки від Древа вишито людські постаті. На рушниках із Західного Полісся досить часто вишивались чоловічі та жіночі фігурки. Вони, як правило, геометризовані. Жіночі фігурки тримають вертикально у руках деревця.

Окремо заслуговують на увагу «обиденні» рушники, на яких часто вишивають ряди жіночих (дівочих) фігурок, які тримаються за руки, створюючи суцільний неперервний ряд. Семантика цього сюжету якоюсь мірою очевидна – не допустити лиха, завдяки міцному єднанню людей. Але в більшості вишиваються жіночі фігурки тому, саме через жінок, як жриць, йде різноманітна космічна інформація, і саме жінкам надано право маніпулювати цією інформацією, енергіями.

Китова С. антропоморфні образи рушникової вишивки поділяє на антропоморфні і антропоїдні. Вона говорила: «...Антропоїдними вважаємо натуралістичні зображення людини. А антропоморфні образи це, найперше, хрест та відомі ще з палеоліту, добре вивчені вітчизняною і світовою наукою «жіночі» знаки у вигляді «рогатих» овалів, кутів та високих рівнобедрених трикутників».

Отже, у всьому світі зростає інтерес до етнічної спадщини кожного народу. Адже без минулого, без коренів немає майбутнього в жодного народу, в жодної родини, в жодної людини. Українцям є з чим постати перед іншими націями. Не зважаючи на складне історичне минуле, наш народ не розгубив, а доніс до сьогодення багатющі скарби духовної та матеріальної культури, які становитимуть інтерес не лише для самих українців, а й для інших народів. Серед тих скарбів на видному місці знаходиться український рушник, який і є тим містком між минулим та майбутнім.

Мистецтво українського рушника відіграє визначну роль в розвитку

здібностей естетичного сприймання дійсності. В народних вишитих творах люди-творці фіксують не лише своє естетичне сприймання життя, а й його оцінку, бажання перетворити його відповідно до свого ідеалу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Біляшівський М. Про український орнамент / М. Біляшівський // *Записки Українського наукового товариства в Києві*. – К., 1909. – КнЗ. – 670 с.
2. Данік О.Л. Морально-естетичний розвиток особистості засобами мистецтва: історико-теоретичний аспект // *Проблеми педагогічних технологій. Збірник наукових праць / Данік О.Л.* – 2004. – С.314-316.
3. Найдем О.С. Орнамент українського народно-го розпису / О.С. Найдем. – К., 1989. – С.74.
4. Чумарна М. І. Вишивання долі / М. І. Чумарна. – Львів: *Апріорі*, 2009. – 88с.
5. dspace.nbuv.gov.ua/.../28-Konovalova.pdf?...1.
6. myrefs.org.ua/index.php?...антропоморфні%2.

*Греб Олена
(Полтава, Україна)*

КОЛОРИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИШИВКИ ПОЛТАВЩИНИ

Не кожному дано опанувати таємниці пластики чи живопису. А проте є такі види художньої творчості, котрі доступні всім і кожному, як мовиться, старому і малому, вправному і невмілому. Йдеться про вишивання. Цей найпопулярніший у нас вид прикладного мистецтва з давніх-давен застосовується для прикрашання одягу, речей побутового вжитку, інтер'єрів різних приміщень. Отже, відроджуючи деякою мірою вже забуте мистецтво вишивання ми зупиняємось на історичному аспекті розвитку традиційної вишивки для полтавського регіону.

Матеріал цієї методичної розробки можна використовувати на заняттях гуртка вишивки, на уроках обслуговуючої праці при вивченні розділу «вишивка», на заняттях гуртка та факультативних заняттях з народознавства.

Новизна дослідження та важливість цього дослідження для вивчення культурної спадщини полягає у відродженні вже частково забутої традиційної народної художньої творчості, зокрема вишивки, характерної для полтавського регіону, де найбільш яскраво проявилися її художні особливості. Народна художня творчість у безлічі її проявів завжди була і залишається фунтом для спілкування поколінь, тим невичерпним джерелом пізнання історії, звідки йдуть витoki професійного мистецтва. Пісня і танок, малюнок і розпис, різьблення і плетіння, ткацтво і карбування, кераміка і килимарство, гаптування і вишивка з незапам'ятних часів органічно ввійшли в життя народу, втілюючи в собі його найвищі естетичні принципи, ідеали краси та добра, прагнення до прекрасного, витонченого, довершеного. Предки залишили нам у спадщину величезне багатство, і наш обов'язок – не тільки не втратити нічого з неоціненних